

DE DERTIENMAALPENNINGEN VAN HAKENDOVER

Luc Van Eeckhoudt

Hakendover, deelgemeente van Tienen, bezit een oude en wonderbare legende van de vrome stichting van de kerk door de Drie Maagden 1, zoals dit uitgebeeld werd in het Drie-Maagdenretabel 2, opgesteld in het koor van de kerk van de Goddelijke Zaligmaker. Deze legende speelt zich af in het jaar 690, meer dan 13 eeuwen geleden (zie bijlage).

De wijding van deze kerk, die medegebouwd werd door de Zaligmaker, wordt nog elk jaar op 17 januari 3 op bijzondere wijze herdacht door een octaaf ter ere van de Zaligmaker, met als hoogtepunt het feest van Hakendoverwijn (de zondag in het octaaf) 4, en dit octaaf wordt voorafgegaan door de typische winterbedevaart van Hakendover, het “Dertienmaal” 5. Deze bedevaart wordt gehouden op 17 januari en is een tocht van dertienmaal heen en teruggaan van de kerk van de Zaligmaker tot aan de kapel van Onze-Lieve-Vrouw-ten-Steen te Grimde. Dit is een afstand van circa 1600 meter. Vanuit Hakendover bekeken ligt deze kapel richting Tienen (naar het westen) en de drie Romeinse tumuli aan de oude heirbaan. In het totaal is dit een bedevaart van meer dan 40 km te voet. Men begon met middernacht na de pelgrimszegen en diende twaalf uur later “binnen” te zijn. Met de oorlog werd de avondklok ingesteld en was het verboden ‘s nachts nog buiten te lopen. Vandaar dat sindsdien het Dertienmaal de dag voordien in de namiddag begon.

In de tweede helft van vorige eeuw werd het Broederschap van de Zaligmaker opgericht (bul van 18 maart 1873) 6, werden dertienmaaldiploma's gedrukt 7 en een

*Genadebeeld van de Goddelijke Zaligmaker, vereerd in de bedevaarderskerk te Hakendover
(Foto: Eric Leysens)*

dertienmaalpenning geslagen 8/. Van oudere medailles hebben we geen spoor gevonden noch in de geschriften (archieven) noch in de penningkabinetten.

Men kwam in aanmerking voor een dertienmaalpenning als men ononderbroken 13 jaar lang het volledige Dertienmaal uitdeed. Dit was geen sinecure! De kerkfabriek van Hakendover bewaart sinds 17 januari 1887 de registers van de dertienmaalgangers 9/ die hun naam erin schreven. Daarin werden ook de penningen vermeld die uitgereikt werden. Zo is het mogelijk een zekere reconstructie te maken.

In het begin van vorige eeuw (1910 en volgende jaren) sprak men ook van “erepenningen” naast de dertienmaalpenning. Wat dit juist inhield is niet zeer duidelijk. Vermoedelijk is het een penning van bijvoorbeeld 25 jaar bedevaart, doch hierover hebben we geen zekerheid. Circa 1950 werd wel zo’n penning voor 25 jaar geslagen.

Over heel dit gebeuren heb ik in 1994 een historisch werkje geschreven, overvloedig geïllustreerd, dat in wezen pionierswerk was over dit winterlijk avontuur. Daarin heb ik de verschillende penningen in ’t kort beschreven 10/ Nu gaan we even deze penningen van dichtbij bekijken.

DERTIENMAALPENNINGEN

1. De oudste penning die we kennen dateert uit de tweede helft van de 19de eeuw.

*Dertienmaalpenning, 19de eeuw.
Foto: Eric Leysens, Tienen (nr. 5582).*

De voorkant is in neogotische stijl. Het stelt de Zaligmaker gezeten voor, zegenend met zijn rechterhand. Zijn linkerhand houdt de wereldbol vast. Boven zijn hoofd zien we een aureool en onder het voetstuk het woord HAEKENDOVER (19de-eeuwse schrijfwijze) 11/. Het hele veld van deze ronde penning is bezaaid met kleine Franse lelies, aan de linkerkant van de Zaligmaker tellen we er 28, aan de rechterkant 32. De boord van de penning is geslagen met een kleine opstand zodat de penning 2 mm dik is. De diameter bedraagt 38 mm. Bovenaan is de penning ook nog voorzien van een oog om hem met een ringetje te kunnen vasthechten. Dit oog is 6 mm hoog.

De keerzijde is vrij sober gehouden. Aan de buitenrand zien we een kring van puntjes (ongeveer 113) waarbinnen in vier rijen onder elkaar de volgende inscriptie in reliëf weergegeven:

- bovenaan: 13 (6 mm hoog). Bekijk de prachtige 3.
- daaronder: MAAL/ BEDEVAARDER
- vervolgens een driedelig gespleten lintje (opengaand in het midden)
- en helemaal onderaan, langs de rand: GEDENKENIS.

Deze penning is van geelkoper. We hebben er geen initialen op terug gevonden.

Te Hakendover en omgeving vinden we deze penning nog terug bij de traditionele families. Elders heb ik deze penning nooit gezien. Dit doet vermoeden dat de oplage niet erg groot was, waardoor hij een vrij zeldzame penning is.

2. Kort na WO II besliste de toenmalige pastoor een nieuwe penning te laten slaan. Uiteindelijk werden het er twee. Ze werden besteld bij ARTEEL te Leuven en dragen de initialen AR (de A en de R tegen elkaar gedrukt). Deze penning is zeer gelijkend op de voorgaande, doch minder fraai.

*Dertienmaalpenning, ca 1950; 25 maal en 13 maal.
Foto: Luc Van Eeckhoudt.*

De voorzijde van beide penningen bevat de afbeelding van de zegenende Zaligmaker, in zittende houding, met in zijn rechterhand de wereldbol. De lange mantel van de Zaligmaker reikt tot over de brede opslag van de rand. Bovenaan in drukletters geschreven, en de kromming van de boord volgend zien we links van de kroon (aureool) van de Zaligmaker HAKEN en rechts ervan DOVER. Bovenaan de penning werd een oog toegevoegd om hem te kunnen vasthechten.

De keerzijde is verschillend voor beide penningen:

A. DERTIENMAALPENNING

- bovenaan: 13
- midden: MAAL. / BEDEVAARDER
- en onderaan, langs de rand: GEDENKENIS

Men heeft dus de penning uit de 19de eeuw zoveel mogelijk nagebootst.

B. EREPENNING: 25 JAAR

- bovenaan: 25
- midden: MAAL. / BEDEVAARDER
- en onderaan, langs de rand: GEDENKENIS

Eigenlijk is het vreemd dat men een penning heeft laten slaan voor 25 jaar, en bijvoorbeeld niet 26 jaar heeft genomen (dubbel Dertienmaal). Vandaar ook onze hypothese dat dit een erepenning is.

In de archieven en geschriften van de kerk, die ik heb kunnen nakijken, heb ik nooit deze “25 jaar” tegengekomen, wel is er geregeld sprake van een tweede penning (na 26 jaar), of voor 39 jaar een derde penning (zo bijvoorbeeld in 1985: Mon VAN DE VEN uit Berlaar) en zelfs een vierde penning kwamen we tegen in 1911 (Th. TETS uit Kerkom) en in 1942 (THRYPHON uit Leuven).

Deze penningen zijn 2 mm dik, hebben een diameter van 35 mm en een oog van 6 mm hoog. Beide penningen zijn even groot. In het oog is een onduidelijk ijkmerk aanwezig: een vierkantje met een letter A erin? Beide penningen zijn verguld langs beide zijden.

Thans zijn er geen dertienmaalpenningen meer. De voorraad is blijkbaar na een halve eeuw opnieuw op. Jammer genoeg hebben we geen gegevens (oplage, materie, prijs) teruggevonden van de toenmalige bestelling bij Arteel te Leuven. Deze penningen zijn in metaal (geen koper) en verguld.

Buiten deze dertienmaalpenningen kennen we te Hakendover ook nog vier verschillende gewone medailles met de afbeelding van de Zaligmaker en een grote koperen paardenmedaille (Paasmaandagprocessie).

De dertienmaalpenningen van Hakendover zijn gelegenheidspenningen die na zware fysieke inspanning (42 km) en volgehouden inzet (ononderbroken 13 jaar) ad nominatim aan de verdienstelijke bedevaarders werden uitgereikt. Hij werd dan ook met grote eerbied bewaard en kreeg vaak een ereplaats in de woning. Er heeft ook nooit een gradatie van penningen bestaan zoals brons, zilver en goud. Deze penningen kon men ook niet kopen. Zij werden enkel door de lokale kerkelijke overheid (pastoor) aan de verdienstelijke bedevaarder uitgereikt samen met een dertienmaal-diploma (waar manueel zijn naam werd opgeschreven), en dit na een zeker onderzoek (nakijken in de dertienmaalregisters waar men elk jaar zijn naam had ingeschreven).

De laatste decennia zijn er jaarlijks nog een twaalfstal bedevaarders die een volledig Dertienmaal uitdoen (dertien toeren). Evenwel houden zij het zelden gedurende 13 jaar ononderbroken vol.

In de toekomst dienen er nieuwe penningen geslagen en nieuwe diploma's gedrukt te worden. De vraag is of de kleine parochiegemeenschap van Hakendover dit nog zal aankunnen nu er jaarlijks minder en minder kerkgangers zijn en de christelijke zin en betekenis van deze winterbedevaart vooral bij de jeugd meer en meer verloren gaat. Doch, de Hakendovenaar kennend, ikzelf woon hier reeds 20 jaar, kan ik alleen maar bevestigen dat deze traditie nooit ten onder zal gaan omdat zij zo ingeburgerd is en een echte Hakendovenaar gedertienmaald moet hebben. Hopelijk mag de geschiedenis zich blijven herhalen, en beleven we na een periode van teruggang, er een van bloei.

In elk geval, de kerk van Hakendover heeft ons zijn unieke dertienmaalpenningen overgeleverd, penningen met een rijke, unieke en prachtige geschiedenis 12.

BIJLAGE: de legende van Hakendover

Omstreeks het jaar 690 zouden drie vrome maagden uit het edel geslacht van de keizer van Rome, de opdracht hebben gegeven om een kerk op te trekken op de Hooibout (de zuidwestkant van het dorp).

's Nachts werd de kerk door engelen afgebroken. De maagden waagden opnieuw een kans op de Steenberg, maar weerom vernietigden engelen bij nacht wat de arbeiders tijdens de dag hadden opgetrokken. De maagden smeekten God hen een geschikte bouwplaats aan te wijzen. Op de *dertiende dag na Driekoningen* leidde een engel hen naar de plaats die ondanks de wintertijd in volle bloei stond. In een boom (spikdoorn) zat een vogel met een brief van God in de bek: "Dit is de plaats door God uitverkoren...".

Gedurende de werkzaamheden waren er steeds dertien metsers aan het werk, bij de uitbetaling daagden er telkens slechts twaalf op. God zelf was de dertiende werkmans. Toen de kerk voltooid was, wijdde Hij haar.

Later trachtten twee bisschoppen de kerk te wijden maar de ene werd plots blind, de andere lam. Omwille van hun berouw herstelde God hun gezondheid.

Veelvuldige mirakels zouden zich hier hebben voorgedaan: doden werden tot leven gewekt, zieken genezen...

Twee verhalen zijn alom bekend in de orale traditie:

- Een boer verhinderde de processie de doorgang over zijn akker. Hij oogstte dat jaar

- slechts lege graanhalmen.
- Op een keer kon de processie wegens te slechte weersomstandigheden niet uitgaan. De volgende morgen hing het beeld van de Zaligmaker vol met slijk. Het beeld had zelf de weg afgelegd.

*Kerk van de Goddelijke Zaligmaker te Hakendover
Pentekening van Jos Stas (Tienen 1994)*

J. STAS
O.L.VROUW TEN STEEN - GRIMDE - TIENEN

*Kapel van Onze-Lieve-Vrouw-ten-Steen met leprozerij te Grimde
Pentekening van Jos Stas (Tienen 1994)*

NOTEN

- 1/ L. DE KONINCK, *De Wonderkerk van Hakendover. Volkslegende uit de 7de of 8ste eeuw in rijm gesteld*, Mechelen 1896.
P.V. BETS, *Geschiedenis der gemeente Hakendover en van dezer mirakuleuze kerk*, Zoutleeuw 1927, p. 24-26.
- 2/ L. VAN EECKHOUDT, *Het Drie-Maagdenretabel*, Hakendover 1995.
- 3/ G. CELIS, *Volkskundige kalender voor het Vlaamsche land*, Gent 1923, p. 103.
- 4/ L. VAN EECKHOUDT, *Hakendoverwijn, XIII-Maalbedevaart, 1988*, in *Oost-Brabant 1988* (25 jg), p. 94-95.
- 5/ L. VAN EECKHOUDT, *Het XIII-Maal 1987 te Hakendover*, in *Oost-Brabant 1987*, p. 48.
L. VAN EECKHOUDT, *De XIII-Maal Bedevaart te Hakendover*, in *Oost-Brabant 1986*, p. 41-43.
F. CARTUYVELS, *Récit bref, clair et vrai de l'origine, progrès et fondation de l'Eglise Miraculeuse du Sauveur du Monde au village d'Haekendover ou Haekendoren...*, P.-J. MERCKX, Tirlemont z.d.
- 6/ P.V. BETS, o.c., p. 55: *Paus Pius IX gunt een volle aflaat aan die te Hakendover het Dertienmaal volbrengen - 18 meert 1873*.
D. VAN AERSCHODT, *Handboek voor de leden van het Broederschap van den Allerheiligsten Zaligmaker plechtiglijk opgericht in de wonderbare kerk van Hakendover*, H. VANHOEBROECK, Thienen 1874.
- 7/ F. HENDRICKX, *Hakendover. Godsdiensdienst en Folklore* (Thienen, 1874), in *DBF 1927*, p. 309.
L. VAN EECKHOUDT, *Het Dertienmaal te Hakendover*. Tweede vermeerderde druk, Hakendover 1994, p. 28-29: *Dertienmaaldiploma's*.
- 8/ F. HENDRICKX, o.c., afb. p. 303.
H. LA BARTHE, *Van het goudpapier kroontje tot het masker*, in *Het grote Feestenboek. Folklore in België*, Zaventem 1981, p. 41 (afb.).
L. VAN EECKHOUDT, *Het Dertienmaal... o.c.*, p. 26: 6. *Dertienmaalpenningen*.
- 9/ L. VAN EECKHOUDT, *Het Dertienmaal... o.c.*, p. 20-25: 5. *De Registers*.
- 10/ L. VAN EECKHOUDT, *ibidem*, p. 26-27.
- 11/ P. KEMPENEERS, *Oostbrabantse Plaatsnamen. 5. Hakendover*, in *Toponymica IX*, 5, Leuven 1991, p. 13-15.
A. WAUTERS, *Géographie et histoire des Communes Belges. Canton de Tirlemont*, Bruxelles 1875, p. 52: *Haekendover. Nom: variantes, étymologie*.
- 12/ P. DEGEL en S. THOMAS, *Catalogus van Tiense Penningen, Medailles en Zegelmatrizen*, Tienen 1984, p. 136-139.